

УДК 343.31(477)
DOI 10.32782/2523-4269-2024-86-83-90

Мішустін Владислав Володимирович,
аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

ТАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ І РІШЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ РОЗСЛІДУВАННЯ МАСОВИХ ЗАВОРУШЕНЬ

Статтю присвячено дослідженню тактичних завдань і рішень на початковому етапі розслідування масових заворушень. Визначено поняття, ознаки та зміст таких тактичних засобів як тактичне завдання, тактичне рішення, тактична операція, тактична комбінація.

Кожна слідча (розшукова) дія проводиться з метою вирішення завдань провадження і має на меті встановлення обставин кримінально-караної події, виявлення і закріплення доказів, спростування або підтвердження показань учасників кримінального провадження, встановлення і підтвердження причетності особи до вчинення протиправних дій. Окремі засоби криміналістичної тактики допомагають слідчому у ході розслідування застосовувати прийоми, які є дієвими у певних слідчих ситуаціях для вирішення завдань розслідування, зокрема, встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а також з метою розв'язання проблемних слідчих ситуацій.

З метою вирішення слідчих ситуацій або усунення перешкод у ході розслідування формуються тактичні завдання, спрямовані на отримання доказів та встановлення інформації щодо кримінального правопорушення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних, процесуальних та організаційних заходів. Наведено такі тактичні завдання початкового етапу розслідування масових заворушень:

- 1) затримання активних учасників і організаторів масових заворушень на місці події;
- 2) встановлення організаторів масових заворушень;
- 3) встановлення мети і цілей організації масових заворушень;
- 4) встановлення активних учасників масових заворушень;
- 5) встановлення способу вчинення масових заворушень, зокрема їх підготовки і приховування;
- 6) збір доказової бази та фіксація слідів злочину;
- 7) виявлення і вилучення знарядь і засобів вчинення масових заворушень;
- 8) встановлення потерпілих;
- 9) встановлення очевидців та з'ясування відомих їм обставин щодо вчинення злочину;
- 10) встановлення розміру завданої шкоди.

З метою вирішення тактичних завдань у ході розслідування масових заворушень запропоновано і охарактеризовано такі тактичні операції: «Організація масових заворушень», «Злочинець», «Докази», «Свідок».

Ключові слова: масові заворушення, слідчі ситуації, тактичні завдання, тактичні рішення, тактичні операції.

Постановка проблеми. Розслідування кримінальних правопорушень має бути плановим та послідовним. Важливим є врахування тактичної і стратегічної складової розслідування, що передбачає розробку короткострокових або довгострокових планів та використання спеціальних прийомів і засобів у ході розслідування. Кожна слідча (розшукова) дія проводиться з метою вирішення завдань провадження і має на меті встановлення обставин кримінально-караної події, виявлення і закріплення доказів, спростування або підтвердження показань учасників кримінального провадження, встановлення і підтвердження причетності особи до вчинення протиправних дій. Окремі засоби криміналістичної тактики допомагають слідчому у ході розслідування застосовувати прийоми, які є дієвими у певних слідчих ситуаціях

для вирішення завдань розслідування, зокрема, встановлення обставин, що підлягають доказуванню, а також з метою розв'язання проблемних слідчих ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такі засоби криміналістичної тактики як тактичні завдання, операції та комбінації, тактика проведення слідчих (розшукових) дій вивчалися А. Ф. Волобуєвим, В. А. Журавлем, В. О. Коноваловою, В. В. Копчею, Н. В. Копчею, О. В. Лускатовим, О. В. Одерієм, О. О. Подобним, В. О. Пчеліною, М. В. Салтєвським, В. В. Тіщенком, К. О. Чаплинським, В. М. Шевчуком, В. Ю. Шепітьком та ін. Зокрема тактичні завдання і рішення у ході розслідування масових заворушень знайшли відображення у наукових працях М. М. Єфімова, О. П. Кузьменка, Т. Б. Ламаха, А. І. Лісняка.

Виклад основного матеріалу. У криміналістичній тактиці слідча ситуація та її особливості (проблемність, недостатність і недостовірність інформації, стан конфліктності, психологічних стосунків, протидія розслідуванню тощо) визначають характер і спрямованість тактичних завдань і запровадження відповідних тактичних засобів для їх вирішення. Коректне тактичне рішення і кваліфіковане проведення слідчих (розшукових) дій, використання правильно обраних тактичних прийомів призводять до позитивних змін у слідчій ситуації: вона наповнюється достовірною інформацією, налагоджується кооперація у взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування, стає більш сприятливою для встановлення обставин кримінального правопорушення [9, с. 243]. З метою розв'язання конфліктних слідчих ситуацій або усунення перешкод у ході розслідування формуються тактичні завдання, спрямовані на отримання доказів та встановлення інформації щодо кримінального правопорушення шляхом проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, оперативних, процесуальних та організаційних заходів.

Тактичне завдання – це конкретна, обумовлена слідчою ситуацією короткострокова мета у кримінальному провадженні, сутність якої є отримати доказову інформацію про обставини, які підлягають встановленню у кримінальному провадженні, а також за необхідності, змінити слідчу ситуацію на сприятливу, для вирішення якого реалізується тактична операція [3, с. 124]. Слід додати до вищесказаного, що тактичні завдання вирішуються не тільки за допомогою тактичних операцій, але і тактичних комбінацій та тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

О. П. Кузьменко у своєму дослідженні виокремив такі тактичні завдання початкового етапу розслідування масових заворушень:

- затримання активних учасників масових заворушень на місці вчинення злочину;
- встановлення організаторів масових заворушень;
- встановлення активних учасників масових заворушень, які не були затримані на місці вчинення злочину;
- встановлення обставин підготовки масових заворушень;
- встановлення способу вчинення масових заворушень;
- встановлення потерпілих та очевидців масових заворушень;
- нейтралізація організованої протидії з боку підозрюваних та інших осіб [3, с. 127–128].

О. В. Пчеліна говорить, що тактичні завдання аналізують шляхом вивчення всіх матеріалів кримінального провадження, оцінки слідчої ситуації, визначення наявних сил і засобів, після чого слідчий (працівник органу дізнання) приймає конкретне тактичне рішення, спрямоване на вирішення певного проміжного (тактичного) завдання розслідування. Тактичні завдання можна виокремити на кожному етапі розслідування кримінального правопорушення (під час дослідчої перевірки інформації про нього, на початковому та наступному етапах розслідування), що підтверджено ретельним дослідженням структури криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Ці завдання визначають подальший напрям розслідування. Так, основним тактичним завданням на стадії перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення є, передусім, з'ясування наявності достатніх підстав для початку кримінального провадження. Зазначене тактичне завдання поділяється на більш дрібні, які полягають, наприклад, у встановленні наявності суспільно небезпечного діяння, ознак складу конкретного кримінального правопорушення, у виявленні можливих очевидців злочинної події, у пошуку та затриманні злочинця

«за гарячими слідами» тощо. До тактичних завдань початкового етапу розслідування належить:

- встановлення місця, часу та обстановки кримінального правопорушення;
- виявлення, фіксація та вилучення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів;
- встановлення, розшук і затримання підозрюваної особи;
- встановлення розмірів заподіяної шкоди та пошук викраденого майна чи майна, на яке можна накласти арешт для забезпечення відшкодування завданих збитків;
- збирання достатньої доказової бази для притягнення особи в якості підозрюваного у кримінальному провадженні;
- встановлення можливих свідків тощо [7, с. 50–51].

На наступному етапі розслідування вирішують такі завдання:

- встановлення всіх можливих співучасників кримінального правопорушення і збір доказової бази, достатньої для вручення їм повідомлення про підозру;
- забезпечення відшкодування заподіяної шкоди;
- встановлення та усунення криміногенних факторів;
- встановлення обставин, що характеризують особистість обвинуваченого тощо [7, с. 51].

На думку В. М. Шевчука тактичне завдання – це ситуаційно зумовлена проміжна мета кримінального провадження, досягнення якої пов'язане із застосуванням тактичних засобів (тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактики слідчих (розшукових) дій, тактичних операцій та ін.). До тактичних завдань досудового розслідування науковець відносить: 1) встановлення характеру події кримінального правопорушення; 2) встановлення місця і часу вчинення кримінального правопорушення; 3) встановлення способу вчинення та приховування кримінального правопорушення; 4) встановлення предмету злочинного посягання; 5) встановлення мотивів вчинення кримінального правопорушення; 6) встановлення особи злочинця; 7) встановлення особи потерпілого (жертви); 8) встановлення провокуючої поведінки жертви; 9) перевірка зв'язків потерпілого; 10) встановлення співучасників; 11) затримання злочинця на місці події; 12) розшук особи, яка зникла з місця події і переховується від слідства; 13) перевірка алібі підозрюваного; 14) встановлення свідків; 15) перевірка обмови (самообмови); 16) нейтралізація протидії розслідуванню з боку зацікавлених осіб; 17) вивчення особи підозрюваного; 18) забезпечення захисту доказів; 19) забезпечення захисту потерпілого і свідків; 20) встановлення причин і умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, і вжиття заходів щодо їх усунення [11, с. 11–12].

Отже, в залежності від наведених у попередньому підрозділі типових слідчих ситуацій та версій розслідування масових заворушень пропонуємо виокремити такі тактичні завдання:

- 1) затримання активних учасників і організаторів масових заворушень на місці події;
- 2) встановлення організаторів масових заворушень;
- 3) встановлення мети і цілей організації масових заворушень;
- 4) встановлення активних учасників масових заворушень;
- 5) встановлення способу вчинення масових заворушень, зокрема їх підготовки і приховування;
- 6) збір доказової бази та фіксація слідів злочину;
- 7) виявлення і вилучення знарядь і засобів вчинення масових заворушень;
- 8) встановлення потерпілих;
- 9) встановлення очевидців та з'ясування відомих їм обставин щодо вчинення злочину;
- 10) встановлення розміру завданої шкоди.

Процес розслідування кримінальних правопорушень становить специфічну пізнавальну діяльність, здійснювану в межах кримінального процесуального закону. Ця діяльність має ситуаційний характер, тобто слідчий, здійснюючи доказування якогось факту, передусім досліджує слідову картину події кримінального правопорушення, на основі якої у його свідомості виникають слідчі ситуації, вирішення котрих є метою пізнання. Комплекс обраних сил і засобів для вирішення слідчої ситуації одержала назву тактичного рішення. Сутність процесу прийняття тактичного рішення становить вольовий, інтелектуальний акт, заснований на аналізі зібраної на момент розслідування інформації, кваліфікації і особистому досвіді слідчого. Звідси тактичні рішення можуть бути правильними, такими, що забезпечують розкриття і розслідування кримінального правопорушення, або помилковими, такими, що призводять до тупикових ситуацій. Зміст тактичного рішення як вольового акту становить спосіб дії слідчого по обранню засобів криміналістичної тактики для одержання нової інформації про доказувану обставину [8, с. 306].

Для вирішення тактичних завдань і зміни слідчої ситуації у сприятливий для розслідування бік слідчому необхідно прийняти правильне тактичне рішення й реалізувати його. Тактичне рішення являє собою розумовий і вольовий акт, що ґрунтується на аналізі слідчої ситуації, криміналістичних знаннях, особистому досвіді та спрямовується на вирішення конкретної задачі в розслідуванні кримінально-релевантної події. Тактичне рішення складається з таких елементів:

1) інформаційно-аналітичний, що включає оцінювання слідчої ситуації, визначення її інформаційного складника (джерела, зміст, повнота, ступінь достовірності) та психологічних факторів (психологічні характеристики учасників розслідування, їхні позиції щодо співпраці й надання показань, особисті стосунки з іншими учасниками кримінального провадження тощо);

2) змістовно-цільовий, що передбачає мету тактичного впливу на слідчу ситуацію, вирішення певних завдань, прогнозування результатів, визначення ступеня тактичного ризику й наступних дій у випадку недосягнення поставленої мети;

3) організаційний, що включає відповідні підготовчі дії, характер і форми взаємодії, розподіл функцій між виконавцями, організаційно-технічне забезпечення;

4) операційний, що включає вибір тактичних засобів, способи досягнення мети й безпосередню реалізацію тактичного рішення [9, с. 243].

В. В. Тищенко акцентує увагу на тому, що у ході розслідування кримінального правопорушення слід правильно формувати тактичні завдання і рішення з метою досягнення поставлених цілей у провадженні. Для вирішення поставлених тактичних завдань і зміни слідчої ситуації у сприятливий для розслідування бік слідчому необхідно прийняти правильне тактичне рішення й реалізувати його [9, с. 243]. З цією метою ситуація оцінюється шляхом осмислення її структурних елементів. Тобто необхідно виділити та усвідомити сутність кожного з її окремих компонентів, встановити їх взаємозв'язки. Тільки після такої розумової діяльності можна говорити про можливість вибору імовірних шляхів їх вирішення. Тож схематично вирішення конкретної слідчої ситуації можна умовно зобразити так: 1) аналіз слідчої ситуації, що виникла; 2) виокремлення окремих проблемних питань; 3) постановка конкретних (тактичних) задач; 4) оцінка наявних сил і засобів; 5) прийняття тактичного рішення; 6) планування та організація проведення окремого заходу та розслідування в цілому; 7) проведення тактичних засобів впливу на слідчу ситуацію [6, с. 357].

Для вирішення тактичного завдання розслідування необхідно спланувати та правильно організувати діяльність із розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень. У ході такої діяльності вибирається найбільш оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, алгоритм їх проведення. Правильно окресливши тактичні завдання розслідування за конкретної слідчої ситуації, необхідно визначити, які тактичні засоби їх вирішення доцільніше вжити [6, с. 354–355]. Розслідуючи кримінальне правопорушення про масові заворушення, слідчий має встановити проблемність слідчої ситуації і з'ясувати можливість її вирішення, звернутися до криміналістичних рекомендацій технічного, тактичного, методичного й організаційного характеру, скласти план досудового розслідування, де передбачити відповідний алгоритм дій [4, с. 90].

Погоджуємося також з думкою О. В. Пчеліної, що для вирішення тактичного завдання розслідування слід спланувати та правильно організувати діяльність з розслідування та розкриття кримінальних правопорушень, а також запобігання їм. Під час такої діяльності вибирають найбільш оптимальний комплекс слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, алгоритм їх проведення [7, с. 49]. На нашу думку, успішне виконання завдань розслідування безумовно залежить від його організації. В даному випадку значущим є планування розслідування як в цілому кримінального провадження, так і окремих його етапів або епізодів. Слід акцентувати увагу і на плануванні проведення тактичних операцій з метою досягнення завдань розслідування. Так, кожна тактична операція охоплює певні слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові або організаційні заходи, які потребують організації та підготовки до їх проведення. За допомогою планування визначається перелік необхідних заходів, їх послідовність, основні завдання і мета, строки виконання та виконавці.

Аналогічність, типовість слідчих ситуацій і відповідно шляхів, що ведуть до їх вирішення, дозволяють говорити про можливість програмування (алгоритмізації) дій слідчого. Важливим для створення ефективних програм розкриття і розслідування кримінальних правопорушень є метод узагальнення ситуацій – так зване ситуаційне моделювання, яке дає змогу розробити оптимальні програми прийняття рішень і проведення тактичних комплексів (застосування тактичних операцій) та окремих слідчих (розшукових) дій [2, с. 283]. У криміналістиці окрема увага приділяється таким засобам криміналістичної тактики як тактичний прийом, тактичні комбінації та тактичні операції. М. В. Салтєвський до засобів вирішення слідчих ситуацій відносить: провадження слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, тактичних операцій і комбінацій [8, с. 304].

Тактичний прийом – це найбільш раціональний і ефективний спосіб дії або найбільш доцільна лінія поведінки особи, що здійснює розслідування, із збирання, дослідження і використання доказів у цілях виявлення, розкриття, розслідування і запобігання кримінальним правопорушенням. Тактичний прийом характеризується: 1) психологічною сутністю; 2) логічністю застосування; 3) ситуаційною зумовленістю; 4) відповідністю закону і моральним вимогам; 5) можливістю вибору, корегування і творчого використання. Система тактичних прийомів – це упорядкована сукупність (комплекс) взаємопов'язаних і взаємозумовлених прийомів, яким притаманні цільова спрямованість і вибірковість у процесі їх реалізації. Така система повинна становити не просту сукупність прийомів, не будь-який їх перелік, а лише таку побудову, що при-

пускає організацію їх у вигляді цілісного утворення, в якому взаємопов'язані компоненти посідають відповідне місце у певній послідовності та виконують необхідні функції [10, с. 108–109]. Зазвичай, тактичні прийоми застосовуються слідчими під час проведення слідчих (розшукових) дій з метою отримання і фіксації доказів, виходу із конфліктної ситуації у ході допиту учасників кримінального провадження або досягнення окремих цілей розслідування.

Виконання тактичних завдань є ефективнішим, якщо в процесі розслідування кримінальних правопорушень, поряд із слідчими (розшуковими) діями, а також окремими іншими процесуальними та організаційними діями й оперативно-розшуковими заходами, використовуються комплекси цих дій [3, с. 130], наприклад, тактичні операції і тактичні комбінації.

Тактична операція і тактична комбінація – це динамічні категорії, сутністю яких є дія, взаємодія і вплив. Комбінація у структурному плані, так само як і операція, становить систему елементів. Відмінність між ними полягає в складності елементів. У тактичній операції елементами є слідчі (розшукові) дії, оперативно-розшукові та організаційні заходи, тобто різнопланові тактичні засоби. Структура тактичної комбінації охоплює систему подібних прийомів криміналістичної та оперативно-розшукової тактики. Звідси тактична або оперативна комбінація реалізується в ході однієї слідчої (розшукової) дії чи оперативного заходу. Комбінація має просту структуру, тоді як тактична операція становить багатогодові операції, дії, прийоми. Наприклад, тактична операція «Викриття неправдивого свідка», «Створення в допитуваного установки поінформованості слідчого», «Демонстрація поінформованості слідчого», «Комбінації: бар'єр, виклик, раптовість, відволікання уваги» тощо. Тому операція здійснюється в ході кількох слідчих (розшукових) дій [8, с. 308]. Також, тактичні операції є засобами вирішення тактичних завдань у тих випадках, коли вони за своїм обсягом чи змістом не можуть бути вирішені шляхом проведення окремої слідчої (розшукової) дії. Вони потребують взаємодії слідчого з різними державними органами й громадськими організаціями, іншими підрозділами правоохоронних органів та надають неочінену допомогу в досягненні тактичних завдань розслідування [3, с. 130].

О. П. Кузьменко під тактичною операцією визначає спрямовану на виконання конкретного тактичного завдання систему взаємозалежних слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, а також організаційних та інших заходів, що планомірно реалізуються під єдиним керівництвом слідчого, що здійснює досудове розслідування. Загальною метою реалізації тактичної операції є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений. Тобто загальною метою реалізації тактичної операції є сприяння виконанню завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України. Безпосередньою метою реалізації тактичної операції є вирішення тактичного завдання [3, с. 132–133]. Щодо цього В. В. Тищенко та О. О. Подобний говорять, що тактична операція передбачає поєднання однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових, організаційних та інших заходів, спрямованих на виконання проміжного завдання розслідування у слідчій ситуації. При розслідуванні тих чи інших кримінальних правопорушень застосовують тактичні операції: «встановлення очевидців», «відшкодування матеріальних збитків», «документ», «розшук злочинця», «атри-

буція трупа», «захист доказів» та ін. [10, с. 110]. Таким чином, тактична операція – це система взаємозалежних слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на вирішення тактичних завдань.

Зуважимо, що кожній слідчій ситуації відповідає алгоритм слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. Особливості алгоритмів розслідування на початковому етапі утворюють такі слідчі (розшукові) дії: процесуальне затримання й різновиди допити одночасно значної кількості підозрюваних у вчиненні масових заворушень; огляд декількох місць події; допити значної кількості свідків і потерпліх; пред'явлення для впізнання; освідчування учасників подій, до того ж як підозрюваних, так і потерпліх; призначення й проведення великої кількості судових експертиз. Алгоритми розслідування на наступному етапі включають обшуки, слідчі експерименти, одночасні допити декількох осіб та ін. [4, с. 90].

О. П. Кузьменко називає типовим комплексом тактичних операцій, що можуть бути реалізовані з метою вирішення тактичних завдань на початковому етапі розслідування масових заворушень такі: «Встановлення активних учасників масових заворушень», «Затримання активних учасників масових заворушень»; «Встановлення організаторів масових заворушень»; «Встановлення обставин підготовки масових заворушень»; «Встановлення способу вчинення масових заворушень»; «Встановлення потерпліх»; «Встановлення очевидців масових заворушень»; «Нейтралізація організованої протидії» та ін. [3, с. 142]. Науковець визначає зміст таких тактичних операцій:

1) «Затримання активних учасників масових заворушень» становлять такі дії: внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань; спостереження за місцем або відеоконтроль місця; затримання; повідомлення про підозру; освідчування; допит затриманих осіб; огляд місця події (після припинення масових заворушень);

2) «Встановлення активних учасників масових заворушень» охоплює: внесення відомостей про вчинені масові заворушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; огляд місця вчинення масових заворушень; направлення запитів на телеканали, в інші ЗМІ щодо надання відеоматеріалів масових заворушень; використання конфіденційного співробітництва; пошук відео-, фотоматеріалів у мережі Інтернет; тимчасовий доступ до відеоматеріалів, зафіксованих за допомогою камер зовнішнього відеоспостереження; виготовлення з отриманих фото-, відеоматеріалів окремих фотозображень, фототаблиць; тимчасовий доступ до документів, що містять інформацію про радіоелектронні засоби, що були активні в місці та у час вчинення масових заворушень; направлення запитів до лікувальних установ; тимчасовий доступ до медичних документів; освідчування або медичне освідчування таких осіб, призначення судово-медичної експертизи; фотопортретної (портретно-криміналістичної) експертизи; допити; обшуки; повідомлення особи про підозру, обрання їй запобіжного заходу;

3) «Встановлення організаторів масових заворушень» охоплює: огляд місця події; направлення запитів про подання заявки на проведення масових заходів чи акцій, якщо така заявка подавалася, то встановити ким; допити встановлених і затриманих активних учасників масових заворушень; за необхідності, одночасні допити цих осіб; низка негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема, зняття інформації з транспортних телекомунікаційних джерел; зняття інформації з транспортних інформаційних джерел; моніторинг інформації про масові заворушення, що міститься в ЗМІ, зокрема

у мережі Інтернет; використання можливостей конфіденційного співробітництва та ін. [3, с. 160–161].

А. І. Лісняк не розглядає тактичні завдання і тактичні операції під час розслідування масових заворушень, натомість у системі типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування масових заворушень визначає такі алгоритми їх вирішення:

1) отримано відомості про вчинення масових заворушень, виявлено матеріальні сліди кримінального правопорушення, наявні свідки та потерпілі, встановлені правопорушники. В першій ситуації основна робота покладається на злагоджену діяльність правоохоронців на початковому етапі розслідування. У цій ситуації слідчому необхідно провести огляд місця події, освідування, встановити свідків, провести допит потерпілих і свідків. Вчасне проведення цих дій забезпечить достатню доказову базу для повідомлення злочинцю про підозру;

2) отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки та потерпілі. Друга слідча ситуація характеризується тим, що отримано відомості про вчинення масових заворушень невстановленою особою. Водночас є відомості щодо характеру кримінального правопорушення, а також свідків і потерпілих. В даній ситуації паралельно з оглядом місця події проводяться оперативно-розшукові заходи у ході яких вирішуються такі завдання: виявлення та опитування осіб – очевидців злочину, які можуть бути допитані в якості свідків; виявлення осіб, які можуть упізнати виявлені на місці події предмети, залишені підозрюваним; переслідування злочинця, що зник з місця події; організація загороджувальних заходів; перевірка місць можливої появи злочинця; збір інформації про суспільно-небезпечне діяння, особу злочинця та потерпілого тощо;

3) отримано відомості про вчинення масових заворушень від уповноважених осіб, наявні відомості щодо характеру кримінального правопорушення, є свідки. Зазначена ситуація відзначається тим, що крім вищевказаних дій важливо якнайшвидше встановити особу правопорушника за «гарячими» слідами. Тому необхідно точно скласти його фоторобот зі слів очевидців та потерпілого, здійснити відповідні оперативні пошукові заходи (зокрема, спецоперація «Спіраль»). В конкретній слідчій ситуації необхідно провести такі слідчі (розшукові) дії та інші заходи:

- огляд місця події
- допит потерпілих та свідків
- розшук правопорушника по «гарячих» слідах;
- освідування потерпілих та свідків;
- призначення і проведення експертиз для встановлення тяжкості тілесних ушкоджень, виявлення ідентифікуючих ознак правопорушника;

4) виявлено факт вчинення масових заворушень, свідки відсутні. Дана слідча ситуація ускладнюється тим, що просто виявлено факт вчинення масових заворушень, а свідки та будь-яка інформація відсутні. У зв'язку з цим потрібно збільшити доказову базу шляхом проведення відповідних процесуальних дій. У зазначеній ситуації обов'язково мають проводитись такі дії:

- огляд місця події з метою виявлення слідів масових заворушень;
- встановлення та допит свідків;
- орієнтування працівників правоохоронних органів на встановлення осіб, які можуть бути очевидцями діяння, а потім їх допит в якості свідків;
- призначення експертиз, необхідних для встановлення окремих обставин правопорушення.
- розшук правопорушників [5, с. 121–128].

М. М. Єфімов розглядає типові слідчі ситуації у ході розслідування масових заворушень та в залежності від ситуації, яка склалась під час розслідування злочину пропонує проведення таких заходів:

1) під час масштабних масових заворушень, викликаних переважно міжнаціональними або міжетнічними конфліктами, коли ними охоплено значні території і заворушення супроводжуються злочинними діями щодо осіб однієї національності (етносу), з метою охорони життя, здоров'я, майна громадян та держави найбільш ефективним є введення на цій території надзвичайного стану. З урахуванням слідчої ситуації слідчо-оперативна група формується переважно не з місцевих працівників. Саме це є одним із головних чинників успішного розслідування. Часто масові заворушення пов'язані із конфліктом між більшістю населення міста, іншого населеного пункту і владою. Таким чином, місцевий слідчий автоматично входить до числа формальних прибічників влади, а це завідомо створює складності у встановленні контакту слідчого зі свідками, потерпілими та іншими учасниками кримінального судочинства, що врешті-решт негативно позначається на процесі встановлення істини у провадженні. Великі слідчі групи, для того щоб нормально функціонувати, повинні мати свою внутрішню структуру. Практика пропонує, зокрема, таку структуру: штаб, аналітичний підрозділ (інформаційний центр), криміналістична група, а також окремі слідчі групи (підгрупи) з розслідування окремих епізодів злочинної діяльності. Якщо масові заворушення скоєні на ґрунті міжнаціональних або міжетнічних конфліктів, то часто виникає питання про залучення до розслідування перекладачів;

2) коли надійшло повідомлення про групові дії натовпу, які вже закінчилися, але не відомо чи це групове хуліганство чи масові заворушення, слід перевірити, чи є інформація про пошкодження або знищення майна, погроми. Також необхідно зрозуміти, чи є постраждалі – випадкові особи та працівники правоохоронних органів. Обов'язково з'ясовуються дані про конкретних організаторів та активних учасників подій (затриманих за вчинення адміністративних правопорушень або за підозрою в участі у заворушеннях немає). Завданням слідства у такому разі буде: 1) встановлення події, пов'язаної із скупченням людей (концерт, спортивні змагання, демонстрація, масова бійка на ринках та ін.); 2) встановлення організаторів та активних учасників групових подій, які можуть бути масовими заворушеннями; 3) встановлення свідків-очевидців, потерпілих; 4) виявлення, фіксація та вилучення речових доказів; 5) огляд місць погромів, пожеж, підготовка матеріалів та призначення судових експертиз та ін. Завданням слідства після закінчення заворушень (проведення, наприклад, огляд місця події у той час, коли масові заворушення ще продовжуються, може призвести до того, що слідчий буде визнаний свідком, потерпілим і у подальшому не може проводити розслідування) або після створення умов для безпечної роботи слідчих буде збирання доказів (зокрема, під час огляду місця події) є встановлення організаторів та активних учасників масових заворушень (у тому числі під час проведення оперативно-розшукових заходів), а також свідків, потерпілих. І в обов'язковому порядку – ініціювати заходи, спрямовані на зупинення або локалізацію заворушень, які продовжуються;

3) при вчиненні масових заворушень, коли відомі їх організатори і активні учасники, завданням слідства буде збирання доказів участі у масових заворушеннях затриманих за підозрою у вчиненні зазначених злочинів: огляд місць подій, впізнання, освідування затриманих. Направлення до підрозділів кримінальної поліції доручень про проведення оперативно-розшукових

заходів, спрямованих на встановлення місця знаходження організаторів та активних учасників заворушень та наступне їх затримання за підозрою у вчиненні злочину. Крім того, на початковому етапі розслідування проводиться огляд місця події, вилучається зброя, що була застосована працівниками поліції, призначається перевірка законності застосування зброї; допитуються працівники поліції, постраждалі (частіше за все вони звертаються за медичною допомогою змінюючи прізвища або використовують допомогу приватних лікарів); проводиться робота з пошуку таких осіб; вирішується питання щодо наявності в діях учасників групових дій ознак масових заворушень [1, с. 42–45].

Висновки. Отже, на нашу думку, тактичні завдання у ході розслідування масових заворушень підлягають вирішенню за допомогою таких тактичних операцій:

1. «Організація масових заворушень» – потребує застосування системи слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, спрямованих на фіксацію інформації про підготовку вчинення масових заворушень (підшукування учасників, розподіл ролей, підготовка знарядь і засобів вчинення протиправних дій) та їх попередження. З цією метою можуть бути проведені слідчі (розшукові) дії (допит, обшук) та негласні слідчі (розшукові) дії (аудіо-, відеоконтроль особи; зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж; зняття інформації з електронних інформаційних систем; обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи; спостереження за особою, місцем або річчю; аудіо-, відеоконтроль місця; виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації), а також отримання інформації у ході конфіденційного співробітництва.

2. «Злочинець» – полягає у встановленні і затриманні організаторів і активних учасників масових заворушень. З цією метою проводиться допит свідків, потерпілих, освідування особи, пред'явлення особи для впізнання, призначення судових експертиз, а також інші слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії. Також, проводяться оперативно-розшукові заходи з метою затримання злочинців на місці вчинення масових заворушень, а у разі їх втечі – переслідування та контроль можливих місць їх перебування; встановлення осіб, причетних до організації і вчинення масових заворушень.

3. «Докази» – важливим є виявлення, забезпечення збереження слідів вчинення масових заворушень та їх фіксація, вилучення знарядь і засобів вчинення масових заворушень, у тому числі зброї або предметів, які використовувались як зброя. З цією метою проводиться огляд місця події, обшук, тимчасовий доступ до речей і документів (вилучення відеоматеріалів з камер спостереження, документів, а також вивчення матеріалів ЗМІ), допит свідків, потерпілих та призначення судових експертиз з метою дослідження слідів масових заворушень.

4. «Свідок» – у ході розслідування масових заворушень важливим є встановлення усіх обставин вчинення протиправних дій, а очевидці, зазвичай, володіють важливою для розслідування інформацією щодо активних учасників та організаторів масових заворушень, потерпілих, способу та механізму вчинення злочину, використання зброї або інших предметів. Очевидці масових заворушень або особи, яким відомі обставини щодо їх вчинення мають бути допитані в якості свідків, а також можуть впізнавати особу під час проведення такої слідчої (розшукової) дії як пред'явлення особи для впізнання.

Список використаних джерел

1. Єфімов М. М. Розслідування злочинів проти громадського порядку та моральності : навч. посібник. 2-е вид., доп. і перероб. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 188 с.
2. Криміналістика : підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / за ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків : Право, 2010. 464 с.
3. Кузьменко О. П. Початковий етап розслідування масових заворушень. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2017. 225 с.
4. Ламах Т. Б. Проблемні слідчі ситуації досудового розслідування масових заворушень. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер. : Юриспруденція. 2018. № 35, том 2. С. 88–91.
5. Лісняк А. І. Криміналістична характеристика та особливості розслідування масових заворушень : дис. ... доктора філософ. : 12.00.09. Дніпро, 2021. 220 с.
6. Пчеліна О. В. Ситуаційна зумовленість розслідування окремих видів злочинів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 2 (2). С. 349–358.
7. Пчеліна О. В. Тактичні завдання розслідування злочинів і криміналістична методика. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 2 (18). С. 48–52.
8. Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
9. Тіщенко В. В. Криміналістика : підручник. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 556 с.
10. Тіщенко В. В., Подобний О. О. Криміналістика : навчально-методичний посібник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2022. 236 с.
11. Шевчук В. М. Значення тактичних завдань для формування тактичних операцій. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 7–16. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17275/1/Shevchuk_7-16.pdf.

References

1. Iefimov, M.M. (2018). *Rozsliduvannia zlochyvnyv proty hromadskoho poriadku ta moralnosti [Investigation of crimes against public order and morality]* : navch. posibnyk. 2-e vyd., dop. i pererob. Dnipro : Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav. 188 s. [in Ukrainian].
2. Kryminalistyka (2010). [Forensics] : pidruchnyk / V. Yu. Shepitko, V. O. Konovalova, V. A. Zhuravel ta in. / za red. prof. V. Yu. Shepitka. 4-e vyd., pererob. i dop. Kharkiv : Pravo. 464 s. [in Ukrainian].
3. Kuzmenko, O.P. (2017). *Pochatkovy etap rozsliduvannia masovykh zavorushen [The initial stage of the investigation of mass riots]*. *Candidate's thesis*. Kyiv. 225 s. [in Ukrainian].

4. Lamakh, T.B. (2018). Problemni slidchi situatsii dosudovoho rozsliduvannia masovykh zavorushen [Problematic investigative situations of pre-trial investigation of mass riots]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Yurytsprudentsiia*. № 35, tom 2. S. 88–91 [in Ukrainian].
5. Lisniak, A.I. (2021). Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia masovykh zavorushen [Forensic characteristics and peculiarities of the investigation of mass riots]. *Doctor's thesis*. 220 s. [in Ukrainian].
6. Pchelina, O.V. (2012). Sytuatsiina zumovlennist rozsliduvannia okremykh vydiv zlochyniv [Situational conditioning of the investigation of certain types of crimes]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav*. № 2 (2). S. 349–358 [in Ukrainian].
7. Pchelina, O.V. (2012). Taktychni zavdannia rozsliduvannia zlochyniv i kryminalistychna metodyka [Tactical Tasks of Crime Investigation and Forensic Techniques]. *Kryminalistychnyi visnyk*. № 2 (18). S. 48–52 [in Ukrainian].
8. Saltevskiy, M.V. (2005). *Kryminalistyka [Forensics]* (u suchasnomu vykladi) : pidruchnyk. Kyiv : Kondor. 588 s. [in Ukrainian].
9. Tishchenko, V.V. (2019). *Kryminalistyka [Forensics]* : pidruchnyk. Odesa : Vydavnychiy dim «Helvetyka». 556 s. [in Ukrainian].
10. Tishchenko, V.V., & Podobnyi, O.O. (2022). *Kryminalistyka [Forensics]* : navchalno-metodychnyi posibnyk. Odesa : Vydavnytstvo «Iurydyka». 236 s. [in Ukrainian].
11. Shevchuk, V.M. (2014). Znachennia taktychnykh zavdan dla formuvannia taktychnykh operatsii [The value of tactical tasks for the formation of tactical operations]. *Yurydychna nauka*. № 3. S. 7–16. Retrieved from: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/17275/1/Shevchuk_7-16.pdf [in Ukrainian].

Mishustin Vladyslav,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure and Forensics

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8084-0901>

TACTICAL TASKS AND DECISIONS AT THE INITIAL STAGE OF THE INVESTIGATION OF MASS UNRESTS

The article is devoted to the study of tactical tasks and solutions at the initial stage of the investigation of mass riots. Concepts, signs and content of such tactical means as tactical task, tactical solution, tactical operation, tactical combination are defined.

Each investigative (investigative) action is conducted with the aim of solving the tasks of the proceedings and aims to establish the circumstances of the criminal event, identify and consolidate evidence, refute or confirm the testimony of the participants in the criminal proceedings, establish and confirm the involvement of a person in committing illegal acts. Certain tools of forensic tactics help the investigator in the course of the investigation to apply techniques that are effective in certain investigative situations to solve the tasks of the investigation, in particular, to establish the circumstances to be proven, as well as for the purpose of solving problematic investigative situations.

In order to solve investigative situations or eliminate obstacles in the course of the investigation, tactical tasks are formed aimed at obtaining evidence and establishing information about a criminal offense by conducting investigative (search) actions, covert investigative (search) actions, operational, procedural and organizational measures. The following tactical tasks of the initial stage of the investigation of mass disturbances are given:

- 1) *detention of active participants and organizers of mass riots at the scene;*
- 2) *establishing the organizers of mass riots;*
- 3) *establishment of the purpose and goals of organizing mass riots;*
- 4) *identification of active participants in mass riots;*
- 5) *establishing the method of committing mass riots, in particular their preparation and concealment;*
- 6) *collection of the evidence base and recording of traces of the crime;*
- 7) *detection and seizure of tools and means of committing mass riots;*
- 8) *identification of victims;*
- 9) *identification of eyewitnesses and clarification of the circumstances known to them regarding the commission of the crime;*
- 10) *establishing the size of the damage.*

In order to solve tactical tasks during the investigation of mass riots, the following tactical operations were proposed and characterized: "Organization of mass riots", "Criminal", "Evidence", "Witness".

Key words: mass riots, investigative situations, tactical tasks, tactical decisions, tactical operations.

Надіслано до редколегії 22.02.2024